



Roska-Stefánovics István.

Roska-Stefánovics István.

A nagynevű Verzereskul halála után (1715) helyettes püspökök („vicarius“-ok) kormányozták az erdélyi örmény egyházat. A vicariusok korszaka alatt a római Szentszék örmény ajkú és örmény rítusú „visitor“-okat küldött Erdélybe, kik évekig is itt tartozkodtak közöttünk. A négy visitor közül Roska-Stefánovics István volt az utolsó. Ez három ízben járt hazánkban (1721, 1729 és 1732). Második látogatásának ideje alatt szervezte azokat a vallásos társulatokat, melyek oly sok ideig áldást terjesztettek az örmények között. Visitoraink közül csak Roska-Stefánovicsnak arcképe maradt meg — napjainkig. . .

Sz. K.



Örményországon keresztül.

— Egy francia hölgy uti jegyzetei.* —

Áni romjai között

Alexandropol egészen új város, a jelen század első felében épült. Fekvése, a határszél közelében, kiváló fontossággal ruházta fel. Egészen modern épületekkel hatalmasan meg van erősítve. Több mint huszezer örmény lakja. Templomuk egészen az áni-i székesegyház mintája szerint épült.

Kora reggel keltünk útnak Alexandropolból s hat órai gyors hajtás után templomoknak és minareteknek a körvonalai tűntek elő a távolban. Csakhamar erősített falakon több torony ragadta meg figyelmünket. Áni volt, Örményország hajdankori fővárosa. Faragványokkal szegélyezett kapún galoppban hajtattunk romfalai közé.

Több izben érte pusztítás ezt a várost, a kegyelemdőfést azonban az 1319-ik esztendei földrengés adta meg neki. Erről a rettenetes eseményről kevés följegyzés maradt reánk. A háborúk leírásában annyira bőbeszédű történetírók alig emlékeznek meg erről a katasztrófáról. Csak a romok figyelmes meg szemlélése bizonyítja, hogy az ember pusztító kezénél sokkal hatalmasabb erők voltak itt működésben. Így például egy torony teljes épségben hever a földön, mintha beretvával metszették volna le. A belsejében harántul végig nyúló lépcsőzete még most is látható. Nincs oly emberi gépezet, mely ily módon dönthette volna le ezt a tornyot.

Egyébként a földrengésekről, ennek a vidéknek egyik sajátosságáról gyakran emlékeznek meg a régi krónikák. A nyolczadik században, István sziumiki püspök halála után negyven napig mély sötétség közepette borzasztó pusztulás látogatta meg az örmény fensíkot. „A föld fenekéről hangokat lehetett hallani,“ úgymond a krónikás. Tízezer ember vesztette életét a házak összedőlt romjai között. A sötétséget alkalmasint valamely vulkanikus kitörésnek hamú-eruptiói okozták.

*) Mme Stanislas Mennier. De St. Pétersbourg à l'Ararat. Páris 1900.

Dubois de Montpéroux 1839-ben megjelent munkájában ezeket írja: „Ily pusztulás mellett vajjon nem meglepő-e, hogy magán az Araráton két templom, az árguri-i és a szent Jakab temploma, teljes épségben áll fenn, noha jóval régiebbek, mint az összedőlt egyházi épületek legnagyobb része?” — A jeles franczia armenista kegyetlen választ kapott erre a kérdésére már a következő évben, 1840-ben. Az Ararát rengésének közepette elnyelte a föld Argurit és a szent Jakab-kolostora s kétezer ember veszett el a kitörés forró lávájában.

Áni az ősrégi időkben kis erőd volt, a melyet 783-ban Ásod bagratida hercegnek engedtek át, a ki az arabok rablásai elől oda rejtette el a kincseit. Utódai székhelyökül választották, falakkal kerítették be a várost s templomokat építettek benne. 993-ban I. Kákig a patriarchatus székhelyét ide helyezte át, II. Kákig pedig a tizennegyedik században kénytelen volt átengedni a várost Constantin Monomachus görög császárnak. Egyes történetíróknak kétségkívül nagyított előadása szerint Áninak ez időtájt több mint százezer lakósa és ezeregy temploma volt.

Áni szent városa az örményeknek. Az alexandropoliak újra föl akarták építeni, az orosz kormány azonban megtagadta a terv jóváhagyását. Romjai valósággal fájdalmas benyomást tesznek a látogatóra. A pusztulás sokkal mélyrehatóbb volt, semhogy imposansak lehetnének. Inkább történeti, mint művészeti szempontból érdekesek. Az egykori paloták köveiből kunyhót épített magának néhány szegény ember. Szántanak-vetnek Áni földjén s régi pénzeket ásnak ki a kötörmelék alól. A fáradozásukat olykor-olykor becsebb leletek is jutalmazták. Társaságunk egyik tagja gyönyörű formájú régi bronzlámpát vásárolt Áni rommezőjének egyik lakosától.

A magunkkal hozott szakács levágott egy kövér ürüt, tüzet gyújtott s hozzálátott az ebéd készítéséhez. Mi pedig körsétára indultunk. Löwinson Lessing kalauzolt és egy örmény, a ki Alexandropolban csatlakozott a társaságunkhoz.

Az Áni mellett egyesülő Árpácsái és Ánicsái folyók mély öblözeteket mostak a környező sziklákba, a melyek fölé egykoron hatalmas védfalak emelkedtek. Megpillantjuk

egy hídnak az oszlopköveit; ráirányozzák figyelmünket egy hozzáférhetlen sziklán épült palotára, a melyet Kiskalának (a szűz tartózkodás helyének) neveztek. Ugy látszik, egy királyleány lakott benne.

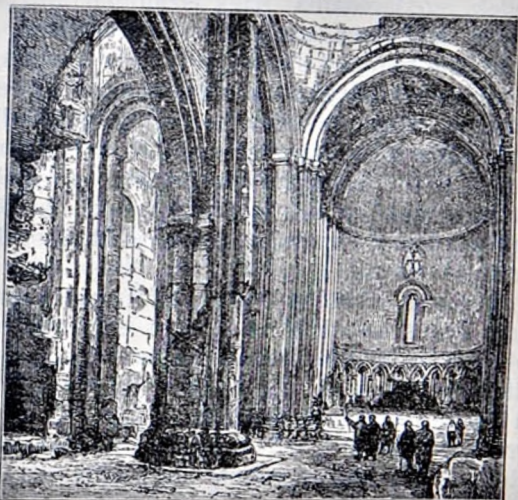
A patriarchai templomot kerestük fel, mely mellé a város elfoglalása után minaretet állítottak a seldsukok. A város pusztulását túlélte mind a kettő s ott állanak most némán a közös balsorsban. Mint a legtöbb örmény templom, ez is byzanci stylben épült. Faragott oszlopok tartják a kupoláját, s különböző színekben, feketében, szürkében és vörösben játszanak a költömbök, melyekből építették.



Ani romjai: a székesegyház.

Tágasabb ennél a templomnál és finomabban s nagyobb gondossággal épült a székesegyház. Karcsú oszlopsorok tartották a boltozatát, a melyet ez idő szerint a kék égbolt helyettesít. Valóban megkapó a természetnek és az építészetnek ez az együttműködése. A templomon derült világosság ömlik szét, derüje a nagy békességnek és nyugalomnak, melyet az idő rávet a mulandó dolgokra. . . A templom déli homlokzatán nagy felirat látható. Boré fordítása ekként adja vissza szó szerinti szövegét rég letűnt idők eme nevezetes okmányának:

„A 708-ik esztendőben, vagyis 1010-ben Krisztus után, Szárkisznak, az örmények szent és lelki atyjának dicsőséges patriarchasága idejében s Kákignak, Örményország és Georgia királyának uralkodása alatt én, Gadrana, az örmények királynéja, az Isten irgalmasságába vetett bizalommal s a férjemnek, Kákignak, a királyok királyának rendeletéhez hiven építtetem a metropolitai templomot, melynek alapkövét a nagy Szémpád tette le. Elkészülvén Istennek ez az új háza, ez a mindörökké



Áni romjai : a székesegyház belseje.

tartó emlékmű, drága ékitésekkel díszíttem. Jézus Krisztus kegyességébe ajánlván magamat, Házamat és három fiamat, Szémpádot, Ápást és Ásodot.“

„Én, Szárkisz patriarcha, meghagytam a templom szolgálainak, hogy a kegyes királyné halála után, a Varkavarán ötven napja alatt minden időkbén negyvenszer és egyszer mutassák be érette a szent-misét és a szent-áldozatot. A ki megszegi ezt a rendeletet, felelős lesz érette Jézus Krisztus ítéletének napján.

A teremtésnek 6432-ik, a megtestesülésnek 1010-ik, az örmények keresztény hitre térésének 708-ik esztendejében. Ezt a feliratot én, Péné, véstem.“

A legjobb karban levő templom hajdan a görögök szüz Mária temploma volt. Megmaradt a tetőzete, a kapúja és egy oltára, a mely előtt manapság is misét mond egy Ecsmiádzinból ide rendelt örmény szerzetes. Megnézettek velünk még egy másik, nagyon összedöledezett épületet is, a melyről azt mondják, hogy régen fürdő volt.

A folyóparton nagyon megleptek bennünket különösen a meredek sziklaoldalba nagy számmal furt barlangok. Kétségkívül lakhelyül szolgáltak; némelyiken felismerni vélték annak a nyomait is, hogy bolti helyiségek voltak. A legtöbb barlang körácsolattal van ellátva. Ebbe a troglodyta városba ezer és ezer ember meghuzodhatik. Áni lakóssága háború idején alkalmasint itt keresett menedéket.

A part fölött citadella emelkedett, melynek falai imposans nagyságukban ma is fennállanak. A közhiedelem az, hogy a vár az Árpácsái medre alatt összeköttetésben állott a tulsó parttal.

A szerzetes házában teritettek föl számunkra ebédhez. Az egész terítés abból állott, hogy egy török szőnyeget göngyöltek ki a földön. A kongresszus tagjai keleti módra körülötte telepedtek le. Egyébként jó étvágygyal ettek és az ürü husát kitünőnek találták.

Öreg este volt már, a midőn búcsút vettünk Áni romjaitól. A mi annyit jelent, hogy éjjel után érkezünk vissza Alexandropolba.

Szerencsétlen utitársunkról, Stöberről még mindig semmi hír.

* * *

Másnap Delizsánban kellett lennünk, hogy onnan el-érjük Akstafát, örményországi útunk végső állomását.

A tiflis-karsi vasútvonalon fekvő, 1710 meternyi hosszúságú dsedzsuri alagúton hagytuk el az örmény fensíkot. Az út innen jobbára a Bambax-völgyét követte, a melyben a vasúti építkezés miatt nagy volt a sürgés-forgás. Karaglisban, egy villákból álló csinos örmény helységben pompásan megvendégelte az egész társaságot Ábojev gazdag

örmény kereskedő. Gyönyörűen feldiszített virágokkal és gyümölcsökkel megrakott asztalhoz ültünk. A legfinomabb ételeket adták fel: marhahús-bouillont, pilavot, az örmények nemzeti eledelét, izletes ürüszeteleket, czukros dinynyét, szőlőt és kitünő bort, a melyből házi gazdánknak és családjának az egészségére ittunk. Ábojev — alig hinné az ember — nem ült velünk az asztalhoz; szerényen félrehuzódott s formasierint fel keltett öt kerestetnünk, hogy köszönetet mondhassunk szives vendéglátásáért.

Ebéd után egy kis salonba vezettek, ott találtuk Ábojevnét, egy idős hölgyet jóságos fekete szemekkel s a fején örmény diademmel és selyemkendővel. Vele volt egy fürge kis leányka, az unokája. Theát és süteményeket szolgáltak fel. Majd meleg kézszorítások közt búcsút vettünk a derék örmény családtól. Ez az est méltóan fejezte be utazásunkat, a melynek folyamán mindenkinek a részéről csak figyelmet és előzékenységet tapasztaltunk.

Holdfény mellett keltünk át a Bozsikent-hegyháton az Akstafa-völgyébe s onnan gyors vágatással Delizsánba. Sürgöny várakozott itt Löwinson-Lessingre. Megértettük gyászos tartalmából, hogy Stöber életét veszlette az Araráton s holttestét már meg is találták . . .

Okt. 5-én tartotta a kongresszus záróülését Sebastopolban.

M. A.



Az E. K. E. kiállítása és az örménység.

Minden népfaj kegyelettel tekint multjának emlékeire és faji jellegét visszatükröző sajátságaira. Ezeknek a sajátságoknak az összessége alkotja valamely népelem természetrajzát, melyet külön névvel *n é p r a j z n a k* (ethnografia) szokás nevezni. A hazai örménység testi-lelki sajátságai, jellegzetes életjelenségei, gondolkodás- és cselekvésmódja, nyelvhagyományai, hiedelmei, szokásai, hagyományos alakú, czélú és kezelésű használati és diszítési tárgyai egytől-egyig érdemesek az összegyűjtésre.

Most kinálkozik erre az első kedvező alkalom, hogy az Erdélyi-Kárpát-Egyesület kiállítása és majdan muzeuma keretében az erdélyi népek sorában az örmények is méltóan képviselve legyenek. — A külön rituson, a nemzeti konyhán és az örmény arcztypuson kívül, melyek maiglan is leginkább megőrizték keleti jellegüket, számos tárgy, kép, nyomtatvány és szájhagyomány hordja még magán az örmény eredet, vonatkozás és befolyás csilhatatlan jeleit.

Gyűjtsük tehát össze a szétszórta parlagon heverő örmény ereklyéket a néprajzi tudomány nem kis hasznára és hazai idegen forgalmunk emelésére.

Tegyen az örménység ezzel is tanúbizonyságot arról, hogy szép történeti multjához hiven a jelenben is érdeklődik a közmívelődési törekvések iránt és hogy az erdélyi nép- és tájrajzi kiállításban készséggel részt vesz.

Ha első sorban is az örmény városok segédkezet nyujtanak, akkor nem lesz nehéz akár egy egész örmény szobát is megtöltő érdekes gyűjteményt jövő tavaszig előteremteni.

A hivatalos testületek, társadalmi intézetek, templomok, társulatok és egyes családok birtokában addig úgyszólván rejtve maradt és így a közérdeklődéstől elvont értékesebb-nél-értékesebb tárgyak együttvéve megkapó alakban tárnak fel az örmények néprajzi érdekességeit, elszórta ellenben nem tartatván nyilván, vagy alkalmas helyiségek hiányában nemzedékről-nemzedékre lassanként megrongálódnak, feledésbe mennek s végre elkallódnak első sorban magának az örménységnek legnagyobb erkölcsi és anyagi kárára.

Mentsük meg tehát a mi még menthető. Bejelentéseket elfogad az „Armenia“ szerkesztősége (Szamosújvár) vagy e sorok írója Kolozsvárt, úgyis, mint az E. K. E. főpénztárosa.

* * *

Tájékoztató.

A kolozsvári Mátyás-szobor leleplezése alkalmából a restaurált Mátyás-házban rendezendő táj- és néprajzi kiállítás „örmény szobája“ számára egybegyűjtendők a következők, u. m.:

1. Egyházi ruhák, faragványok, szobrok, jelvények, keresztek, templomi műremekek, miséző kellékek, szentképek, fölszerelések, gyűrűk és ékszerek. Örmény templomok, kápolnák és minden idevonatkozó tárgyak, feliratos kövek, örmény síremlékek stb. fényképei vagy esetleg mintái.

2. Örményországból származó, s városok vagy egyesek birtokában megőrzött és megszereshető örmény érmek, régiségek, holyagos lánczok, evő-eszközök, képek, családfák, czimerek, lobogók, harczászati jelvények, fegyverek, térképek, rajzok, festmények, különösen feliratos dolgok, pecsétek, oklevelek, kodexek, imakönyvek (sárágánok). — Krimiai illetve moldovai néprajzi emlékek.

3. A szabadságharczban résztvett hazai örmények táblázatos kimutatása.

4. Az örmények beköltözéskori népviseletének esetleges megállapítása és képekben való bemutatása.

5. A hazai jelesebb örmény írók és armenisták arczképcsarnoka; az örmény könyv- és zeneműirodalom és armenofil nyomtatványok.

6. Örmény eredetű vagy tárgyú és feliratú még oly kezdetleges fotográfiák, tájképek és olajfestmények.

7. Örmény czéhjelvények (ládák, botok, zászlók, kupák, ékszerek, egyenruhák, czimerpajzsok, dísz tárgyak stb.).

8. Verzereskul (Verzár) püspök emléktárgyai és Gábrus Zakhar hagyatéka.

9. Házi, ipari készítmények; szőnyegek, női himzések, varrottasok, régi öltönyök, butodarabok, családi ereklyék, egyes nevezetesebb egyének jellemző emléktárgyai és készítményei.

10. Örmény hölgyek albuma, továbbá faji szempontból jellegzetes típusok képsorozata.

11. Az örmény nemzeti ételneműek, élelmi czikkek, fűszerek, czukrászati sütemények, csemegék (konfettek), aszalványok stb. egyszóval mindennemű gásztronomikus czikknek, étel- és italfélének táblázatos összeállítása, készítési módjának rövid leírása, alkalmiságának megnevezése s a mennyiben lehet szemléltető módon való csoportos kiállítása.

Általában az örmény konyha sajátosságainak, jellemző eszközeinek és háztartási cikkeinek bemutatása.

12. Az örmény ház külseje és belső berendezése képekben.

13. Az örmény-magyar tájszólás fejlődés-története; népszokások, közmondások, adomák, szálló-igék, az örmény észjárást feltüntető eredeti szólamok, gúnynevek, mesék, babonák mutatványos feltüntetése.

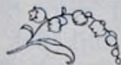
14. Az összes élő vagy kihalt hazai örmény családok táblázatos összeállítása. — Nagyjaink arckép és autográf gyűjteménye.

15. A V.-szent-gergelynapi körmenet egyházközségenként való fénykép fölvételei s az erzsébetvárosi kolostor és az ujjvidéki misszio állomás révén a Mechitháristák ismertetése.

*

Az évszámmal, örmény felirattal bíró tárgyak, épületek vagy falfestmények (templomok belseje) fotografiái különös figyelmet érdemelnek, s minden tárgynál a néprajzi jelleg keresendő.

MERZA GYULA.



Szép Katinka.

— Elbeszélés. —

Az „Armenia” számára írta: **Kritsa Róza.**

IV.

Nagy készülődés van Ágopsa Bogdánál:
Mimi a konyhában szorgalmatoskodik;
Az egyik szolgáló bent van Katinkánál,
Kinek segítni kell, a midőn öltözik.
Ő már ezt megszokta. Nem úgy a jó Mimi,
Ki mindig egyedül és gyorsan öltözött.
A gazdasszonykodást ő szokta végezni.
Ily munkával nénje soha sem vesződött.

A másik cseléd a csirkéket koppasztja;
Mimi kézzel vetett fánkhoz kever tészta.
Majd Ágopsáné is kijön a konyhába
S asztalra teszi a laska-nyujtó deszkát.

Míg a fánk-tészta kel, serényen dolgoznak
Az ángásáburral, Ágopsáné s Mimi,
Hogy a fánk-sütéshez hozzá foghassanak;
Közben a csirkéket is ki kell rántani.

Az ángásáburral a mint készen voltak,
A fánk-sütéshez fogott Mimi mindjárt,
A jó forró zsírba gömbölyű pánkoknak,
Gyorsan eresztgetve kezéből a tésztát.
Kocsi dübörgött be ekkor az udvarra.
Mimi szólt: „Anyám a vendégek megjöttek.“
Ágopsáné gyorsan bement a szalonba
Katinkához, hogy ott fogadják el őket.

Folytatja a munkát Mimi a konyhában,
De ime hirtelen felnyílik az ajtó
S egy jószágos arczú öreg úr betoppan.
Vigan mondja: „Látom már készül a pánkó,
De mért ijedtél meg úgy a nagybácsitól?
Jöjjön uramöcsém, ne álljon oda künn!
Mit se féljen ettől a kis gazdasszonytól.
Ne rejtse úgy a kezét, ha tésztás az nem bűn!“

Miminek az arca biborpirban égett,
Midőn közeledett az idegen férfi,
Ki a csinos lányra gyönyörködve nézett.
S zavarral fogadá köszöntését Mimi.
És így szólt hozzájuk: „Tessék menjenek be,
Ne időzzenek itt a meleg konyhában.
Én is majd bemegeyek, de várnak önökre,
Anyám Katinkával ott bent a szobában.“

Türelmetlenkedtek Katinka és anyja,
Hogy a vendégek mindig ott künn késnek.
Léptek közeledtek aztán nemsokára:
Felnyílt az ajtó s a vendégek beléptek.
Zakariás Kristóf, Ágopsáné bátyja,
Bemutatta társát: Dániel Jakabot
A hölgyeknek, aztán mind helyet foglalva,
Társalogni kezdtek, a mely élénken folyt.

Dániel Jakab, ki divatkereskedő,
Harminczkét éves és csinos barna férfi.
Csikszépvizről ide leányt nézni jött ő.
Van is miből neki családot tartani.

Katinkát dicsérni többektől hallotta,
Elnyerni a szép lányt sokszor vágyakozott,
De megkérni kezét nem volt bátorsága,
Mig Kristóf bácsitól biztatást nem kapott.

Zakariás Kristóf, a kedves nagybácsi,
Gyermektelen özvegy és jólelkű ember.
Nővérét s családját rendkívül szereti.
Biztatta Dánielt — kit rég óta ismer —
Hogy lépjen fel bátran Katinka kezéért,
Mert üres kosarat nem fog tőle kapni.
Hitte azt, hogy huga, kit sok csalódás ért,
E férfival nagyon meg fog elégedni.

Az élénk társalgást félbeszakította,
Ágopsa Bogdánnak a bejövetele.
Örömtől sugárzott hecsületes arca,
Hogy Katinka mily jól el lesz helyeztetve.
Melegen köszönté sógorát s Dánielt,
S ő is élénken vett részt a társalgásban.
Nemsokára Mimi küldé a cselédet,
Hogy tessenek jönni, mert már tálalva van.

Ágopsa sietett az ajtót kinyitni;
Dániel Jabab a mamával elől ment;
Katinkának karját nyujtá Kristóf bácsi;
Az ebédlőbe' már várta Mimi őket.
A két derék fiú: Lukács és Alajos,
Az üzletből éppen az előbb jöttek be.
Köszönték a bácsit s Dániel Jakabot,
Aztán mindannyian ebédhez ültek le.

Szerették, dicsérték a jó ételeket.
S víg hangulat között fogyaszták azokat.
Minden fogás után tálalni Mimi ment.
Nénje Dániellel élénken társalgott.
Ebéd végeztével a hölgyek s vendégek,
Kimentek a kertbe és ott a lugasban,
A kis asztal körül letelepedének.
Most már Mimi is részt vett a társalgásban.

Mimi nem olyan szép mint nénje Katinka,
De sötét szemei tükröznek szép lelket.
És nagyon vonzerős olajbarna arca
S kedves modorával megnyer minden embert.

Vágyai szerények, nem óhajt csillogni,
Nem kedvelője a zajos mulatságnak.
Fő szórakozását a munkában leli
Boldog lesz ki kezét elnyeri e lánynak.

Vigan telt az idő s másnap a vendégek.
A kedves családtól meleg búcsút véve,
A leánynézőből haza felé tértek,
Katinka szívében új reményt élesztve.
A csinos Dániel — Miminek megtetszett;
Ám de a jó lélek örült mégis annak,
Hogy néjje Katinka végre ezélhoz érhet,
Nem lesz kiteve már többé csalódásnak.

V.

Három hét múlva a leánynéző után,
Az üzletben ismét levélolvasásba
Volt belemélyedve, jó Ágopsa Bogdán.
Csikszépvívről jött, de nem a sógor írta.
A levél tartalma, vegyes érzelmeket
Keltett az Ágopsa apai szívébe'.
Egyszerre örömet és bánatot érzett.
A leánya kezét Dániel megkérte.

Örvendett, hogy lányát ily szerencse érte.
E férfi oldalán boldog lesz bizonynyal.
De fájt a lelke, hogy nem Katinkát kérte.
Hogy tudassa e hírt a szegény leánynyal?!...
Nem hitte volna azt, hogy a kicsi Mimi,
Ki alig időzött Dániel körében,
A szép néjje mellett tudott hódítani,
Habár Miminek az nem is járt eszében.

A kérő-levélben azt írta Dániel,
Hogy a midőn Mimit először meglátta:
Tele lett a szíve édes érzélemmel,
Oly varázsszal volt rá angyal-szelid arcza.
Sötét szeméből szívfjóság sugárzott,
Emlékeztetve őt elhalt jó anyjára,
A ki ép oly munkás és házias nő volt,
Mint Mimi s birni őt leghőbb óhajtása.

Ágopsa nem érzett elég lelki erőt,
Katinka lányával afelől beszélni,
Hogy Dánieltől ma neki egy levél jött,
Mely miatt Katinkát új csalódás éri.

Nejére bizta, hogy szóljon lányaival:
Tudassa velük a Dániel szándékát.
Katinka jó testvér, kibékül sorsával.
Aztán majd megülik Mimi lakodalmát.

Ágopsánéra is rosszul hatott e hír.
Am de Katinkával azt még is közölte.
Fájt a szíve látva, hogy leánya mint sir.
S biztatón szólt hozzá: „Ne vedd a szivedre.
Dániel Jakabnál különbet érdemelsz;
Ő nagyon egyszerű, nem értne meg téged.
Örvendjünk, hogy Mimi vele majd boldog lesz.
Rendel neked Isten hozzád illő férjet.”

E szavaknál Mimi a szobába lépett.
Megdöbbenve kérde: „Miért sir Katinka?”
Anyja átnyujtotta a kérő-levelet.
Mimi arcza kigyúlt a míg átolvasta.
Heves szívverés közt, halk, remegő hangon
Beszélt Katinkához, magát mentegelve:
Ő nem tehet róla, fáj az neki nagyon,
Hogy miatta nényét szomorúság érte.

Katinka megtörlé könnyáztatott arcát
S a lelkében duló harag érzelmének
Visszafojtására kényszerítve magát,
Nyugodt hangon így szólt: „Nagyon fáj szívemnek,
Hogy anyám és Mimi engem félre értett.
Könnyeim az öröm kifolyási voltak,
Hogy a kedves Mimi korán férjhez mehet
S nem leend kitéve a csalodásoknak.

Én nem lettem volna boldog Dániellel,
Mivel a szívemet ő hidegen hagyta;
De ha megkért volna, nem utasítom el,
Ha szülőim tőlem ezt kívánták volna.
Talán nem csalódom, hogy te őt szereted,
Ezt elárulja a pirulás arczodon.
Te jó lány vagy Mimi, így hát megérdemled,
Hogy boldog légy s én ezt szívemből kívánom.

Miminek szívébe két érzés költözött:
A boldogság és fájdalom érzete.
Boldog volt, hogy nőül kérte Dániel őt.
És fájt, hogy Katinka meg lett szégyenülve.

Sírva átölelte nénjét és így szólott:
„Boldogságomat én neked köszönhetem:
Általad ismerem Dániel Jakabot
S így örök hálára köteleztél engem.“

Kedves olvasóim! Ti most azt hiszitek,
Hogy a szép Katinka leánynak maradott.
És sorsa iránt nagy az érdeklődésetek,
Mivel hibáiért eléggé meglakolt.
Örömmel tudatom megnyugtatóstokra,
Hogy vezeklése már nem sokáig tartott
Mimi menyegzője után egy év múlva,
Egy derék férfivel kötött házasságot.

A jólelkű Mimi, ki igen boldog volt,
A Katinka sorsát nagyon szíven hordta.
És boldogságából még csak az hiányzott,
Hogy nénjét egy jó férj oldalánál tudja.
Férjének rokona volt: Jakabfi Endre,
Kinek Katinkáról sok dicsérőt mondott.
Jakabfi tetszését Katinka megnyerte
S nemsokára a pap rájuk áldást adott.



Árdzruni Tamás IX. századbéli örmény író.

A második könyv négyszáz év történetét foglalja magában a Vártánok háborújától addig az időig, mikor Pughá kiirtja vagy foglyul ejti az örmény főnököket. Először is felemlíti, hogy Vártán fegyvertársa, az Árdzruni Váhán főnök történetének Eghisé történetében való hiányzásának az asszir Pársuma gonoszsága az oka, ki Eghisé történetének kéziratát kezébe véve, belőle kivette és elpusztította ama főnök emlékét, mint-hogy utódja Mersábuh főúr kiüzte a portyázó asszirt földjéről. Azután elősorolja Mámigoni Váhán-nak hősiességét a perzsák ellen, ezeknek hadjáratait a VI. és VII. században a görög császárokkal, Herakl császár hősie-

ségét, a perzsák gyöngülését és később legyőzetését az arabok által, ezeknek erősbödését, Mohamed fellépését és utódainak világhódítását egészen Csáphr (dseáfár) ámirábed uralkodásáig, ki voszdigán-jait Örményországba küldte. Ezek ellenállanak és később a szászuniak megölik Juszuf voszdigánt. Ezekben a dolgokban az Árdzruniak is részesek voltak. Itt befejezi Tamás II. könyvét, nevezetes tudósítást őrizve meg Szászun már akkor is vitéz hegylakóiról. Helyenként az első könyv is már hiányokat mutat; de már a második könyv nagyon is hiányosan maradt az utókorra, mert e 400 év hosszú folyama alatt majdnem teljesen említés nélkül maradtak a fennmaradt példányokban az Árdzruni nemzetségbeli főnökök, sőt Szt. Izsák-nak és Hámázászb-nak az Árdzruni fejedelmek alá tartozása is.

A harmadik könyv mintegy 30 év története, kezdve a kilencedik század közepétől, mely a történész gyermekkorába esik. Jelentősek az első 4—5 év eseményei, Pughá harczi és az örmény főuraknak elfogatása és Babilonba hurczolása. Ezeket Pákráduni Szábuh is elbeszélte, de műve elveszvé, annál kívánatosabbá válik Árdzruni Tamás előadása, ki leírja az ámirábed haragját a szászuniak és Ásod vászburágáni fejedelem cselekedetei miatt. Pughá seregeivel először Chláth városba jön, itt Szempád mogi fejedelem megadja magát neki, sokan azonban szembe szállnak vele, de sikertelenül; sokan elfogatván, meghódnak, még pedig legelőször Ábuszáhág, a nachicsáváni püspök testvére. Ásod vászburágáni fejedelem először ellenáll Pughá-nak, később ígéretében bizva, megadja magát Gergely fiával együtt, épen úgy Kurken fejedelem is, de utóbbi csak hősi ellenállás után a gordai hegyekben a Záb folyó partjain. Később az ághuánok földjén vagy Árczhách-ban Abumusze fejedelem hosszas harcban áll ellen. Pughá levele érkezik ehhez, hogy nem lesz bántódása, mert úgy rendelte el az ámirábed. E parancsot közölve Pughá a fejedelemmel meghívja, hogy menjen a vitéz fejedelem az ámirábed-hez, a mit Abumusze meg is tesz. Pughá sok harc és hősi ellenálláson győzedelmeskedve, a

három év alatt elfogott fejedelmeket az ámirábedhez viszi, maga helyett kormányzó-kat hagyván, kik ellen felkel egy másik Kurken, Ábubelds fia, az Árdzruni nemzetségből való fejedelem. Az örmény fejedelmek 6—7 évi fogsága után, az ámirábed a gyengébbeket az izlámra téríti és hazájukba küldi, az állhatatosak közül némelyeket meghódoltat, némelyeket pedig a börtönben hagy hősies halállal meghalni. Ezek között volt Pákráduni Szempád örmény nagyfejedelem is, ki azért „vértanú“-nak is neveztetik, a kinek helyébe Puga az örmények fejévé fiát Ásodot tevé. Ez az Ásod azután az ámirábed beleegyezésével az örményeknek nemcsak nagyfejedelme marad, hanem királya is lesz. Tőle származnak a Pákráduni örmény királyok, kiknek idejében a romjaiban is nagyszerű Áni volt Örményország fővárosa. Ebben az időben a lengyel, román és magyar örmények ősei még Örményország területén laktak.

A fogságból legelőször visszatért fejedelmek közt volt Terenig Gergely, Ásod fia, és később az atya maga is. Ezek Kurken-nel az elsőbség felett vetélkedtek, míglen Kurken az ánczaváczi földet elvevén, a többi részeket nekik hagyja. Ásod más vidékeket is elfoglalván a másnemzetbeliektől, meghal. Ezzel végződik a harmadik könyv.

A negyedik könyvben olyan dolgokat beszél el már írónk, melyeknek szemtanúja volt. Terenig Gergely, első szülött fia Ásod s ennek középső testvérének Kákignak vagy Chácshignak tetteit. Kákig 879-ben született és kivált a többiek között testi és szellemi tulajdonaival, hősiességével, bölcseségével és éles eszével. Kitünő volt mint uralkodó, ki alatt sokat épült az ország. Méltónak tartotta ő magát azért arra, hogy az Árdzruniak királya legyen. Kákig ugyanis hosszú ideig a kegyetlen Huszuph voszdigán fenhatóságának ellenállván, végre mégis kegyelmébe visszajüt és az Árdzruniak királya lesz, ezzel elválasztván ezt a földet az örmény királyságtól, a melyet bölcseséggel és vitézséggel nagybátyja (kheri, az anya testvére) Pákráduni

Szempád, I. Ásod fia kormányzott. Elbeszélvén Kákig utolsó hősiességét, ki segítségül megy Ápász királynak, Szempád fiának, az író elbeszélését Kákig dicséreteivel végzi, legvégül hozzá intézvén szavait, de az egész befejezés nem maradt ránk. A mi azután jön, későbbi hozzátoldás; részben ismétlése Kákig és testvére Ásod történetének, részben a Kákig törzséből való Szenekherim-nek az Árdzruniak utolsó királyának, valamint az ugyanabból a törzsből származó Aptélmészeh — Abd(u)lmészeh — főúr és fiainak emlékezete.

Árdzruni Tamás 40 év lefolyása alatt írta történetét, mert Terenig Gergely, ki először bizta meg őt a történet megírásával, 886-ban halt meg, s ő maga az eseményeket mintegy 930-ig beszéli el.

Árdzruni Tamás munkájának első kiadása Konstantinápolyban (Micsákiugh) jelent meg 1852-ben, az ághthámáni példányból, mely most Konstantinápolyban van. Egy másik kiadásból való Pátkánián Kherópe szt.-pétervári kiadása. Szt.-Pétervárott jelent meg francia fordítása is: „Histoire des Ardrouni, par le Vartabed Thoma Ardrouni, traduite par M. Brosset, Saint-Petersburg, imprimerie de l'Académie Impériale des Sciences 1874. Brossettől vannak még: Notice sur l'histoire arménienne de Thoma Ardrouni X-e siècle. (Tiré des Mélanges Asiat. IV. 686—763.) és „Sur l'histoire composée en arménien par Thoma Ardrouni traduite en français par M. Brosset. Mélanges Asiat. VI. 226—232.

Foglalkozván Örményország történetével, az idők viharos járása emlékünkbé hozza a későbbi kor szomorú eseményeit. Már nincs messzire az idő, midőn Örményország mívelt, előkelő főurai és egykor büszke főnemesége az ország zivataros viszonyai miatt vándorbotot kénytelen kezébe venni és Európa nagylelkű keresztény nemzeteinél keres és talál is biztos menedéket.

Kénáczhin hin zsámánágnjer
Jév czhêrveczhán ághkhád hájer . . .

(Գնացիւն ՚ի իւ ժամանակսն
Եւ ցրուցան տղ քան Տաշիք):

Budapest, 1900. évi július 3-án.

Dr. Patrubány Lukács.



SZAMOSÚJVÁR VÁROS

MONOGRÁFIÁJA

Irta: **Szongott Kristóf.**

(Huszonnegyedik folytatás.)

5. Fejezet. *A szamosújvári papság és a városi vegyes gyűlés.*

Kezdet óta a plebános és a papság képviselője (később a kerületi jegyző) tagja volt a vegyes gyűlésnek és a tiszt-
újtás alkalmával szavazott is. De 1839-ben a legújabb
diplomát a közgyűlés úgy magyarázta, hogy a papság
nem élhet régi jogával, mert ettől a diploma megfosztotta.
A papság tehát, mivel „több fels. Fejedelem által neki
adott justól erőszakosan elzárattott, — ellentmondó beadvá-
nyában azt mondja, hogy — a diplomát a Felség, a ki adta
és nem a közgyűlés magyarázza; így legalább nem ‚via facti,‘
hanem a törvény útján fognak jussoktól elvettetni.“ A
közgyűlés ezt „az ellenmondó levelet olyannak tekintette,
mely a kiváltságlevél megcsonkítására törekszik, mivel
„jussának követelésével a közönség tagadhatatlan jussait
szándékszik megerőtleníteni,“ azért az ellenmondást nem
iktatta jegyzőkönyvbe. (Vár. lev. 1839—783. sz.).

Azokban a papság követelésétől el nem állott, hanem
felfolyamadott. Erre ez a végválasz jött:

„Kegyelmeteknek és a helybeli választott közönség és
az odavaló örmény papság között, az említett papságnak
a tanácsbeli tisztviselők választásában való befolyás felett,
az ujonnan nyert királyi kegyelmes kiváltságok kihirdetése
után 1839 ján. 23. napján tartott tisztújítás esetéből ere-
dőleg fenforgó mindkét felek által a kir. főkormányszék
elibe felhozott, onnan pedig legfelsőbb helyre fölterjesztett

egyenetlenség tárgyára nézve idei ján. 12. napjáról 66 sz. a. költ udvari kegyelmes rendelés tartalma szerint a kérdés alatti egyenetlenség tárgya kegyelmelek és a városi választott közönség részéről közelebbről Urunk Ő Felseége eleiben terjesztett azon nyilatkozatnál fogva — mi szerint a helybeli örmény papnak (plebános) és segédjének a tisztújításban való befolyásukat régibb időktől fennálló kiváltságaik értelmében elismerik és elfogadják — e l e n y é s z e t n e k n y i l v á n i t t a t v á n, ezen legfelsőbb kegyelmes kir. parancsolatból folyó udvari kegyelmes rendelés kegyelmeleknek a fenforgó tárgyban ide tett három rendbeli felírásaik következtül oly hozzáadással iratik meg, hogy — minekutánna a főntebb érdekelt egyenetlenség már elenyészett, — a felfüggesztett tisztújítás akadályá is önkényt megszüntnek tekintetik. E Regio M. Princ. Trans. Gubernio. Claudiopoli die 9 febr. anno 1843. Comes Iosephus Teleki, C. Ladislaus Lázár, Dániel Kabos. (1381—1843 kormányzékéi szám.).

6. *Fejezet. Az örmény papság és a papi nőtelenység (coelibatus).*

Az örmények beköltözésekor (1672. év) a velök jött papok nősek voltak. Rövid idő mulva egyesültek ugyan a hazai örmények Rómával, de azért egyetlen egy örmény papnak sem kellett elválni nejétől; sőt még azon papok is, kik a beköltözés után szentelődtek fel, megnősültek. Állításom igazságáról tanúskodnak következő idézetek.

„Dániel, a doctornak (= Theodorovics Mihály főesperes-plebános) veje“ (Donig vártábédin pheszán. Örmény prot. I. köt. 140 lap. 1721. ján. 20). — „Szulimán papnak felesége“ (Szulimán derderin giné. Szamosújvári kereszteltek I. köt. 30 l. 205 tétel, 1723 év). — „Lukács, a doctornak (Theodorovics Mihály főesperes-plebános) unokája“ (Luszig vártábédin nepoté. Örm. prot. I. köt. 141 lap, 1721 ján. 17.). — „Miklós, a főesperes úr fia“ (սիկոս առ աւարիբեցաւ որդիս : Nigolê der ávákiriczhu vërtin. Örmény prot. I. köt. LXXV. l. 1725 év). — „Tisztelendô Miklós pap megkeresztelte a Nerszesz pap leányát“ (bádvéli Der-Nigolê mégér-

déczh éz Der-Nerszeszin tusztrén. Szamosújvári kereszteltek I. köt. 29 l. 190 tétel). — „Én Emánuel Kristóf pap megkereszteltem Pap-Nerszesz Ászvádur fiának fiát“ (Jész Der-Chácshig Mánugián megérdéczhi éz déghán i Ászváduren Der-Nerszeszián. Szamosújvári kereszt. II. köt. 7 l. 84 tétel 1743 év).

1743-tól kezdve csak a papok fiai (mint az utolsó idézet is tanusítja) vagy leányai gyermekeiről van szó: mi-ből következik, hogy a nőtelenség a hazai örmény papok közé Mária Terezia uralkodásának első éveiben hozatott be.

Az örmény apácák pedig a mult század első felében még férjhez mentek: „Az apáca férje Simon“ *Տարբարակիս Երեմի, զԵրեմի*: márábédin erigé, Dzerigé. Örmény prot. II. köt. 207 lap, 1738 év); de később csak férjetlen apácákról van említés téve . . .

7. Fejezet. Korai misék.

„Városunk — írja a tanács a főesperesnek — commercialis város, a benne lakó polgárok mindnyájan katolikusok és kereskedők, kik kereskedésök folytatása végett majdnem minden nap útra indulván, a jókori szentmise hallgatását a velök született buzgó és ájtatos kivánságaiknál fogva, nagyon ohajtják; azért mise-hallgatás nélkül és a töredelmesség felgerjesztése nélkül elindulni nem akarnak.

Aztán reggel korán hosszasan öltözködni sem kell; de a mesteremberek és cselédek is korán reggel — mert ekkor van idejük — a jókori szent-mise szolgáltatás által mintegy felbuzdítottván, örömmel sietnének, hálaadásaik megtétele végett a templomba s haza jövén lelki megelégedéssel fognának munkájukhoz. Ezek a későbbi misékre nem jelenhetvén meg; szokássá válna bennök az Istentől való megfélekedés és mintegy ok szolgáltatnék nekik arra, hogy az isteni ájtatosságok gyakorlásában restelkedjenek, az Isten és anyaszentegyház parancsai teljesítésétől elálljanak és lelkeiket veszedelembe ejtsék.“

Felkéri tehát a tanács a főesperestet, hogy intézkedjék arról, hogy korai misék szolgáltatassanak és mivel a tanuló ifjúság naponként nem jár templomba, arra is kérte, hogy

rendelje el a mindennapi templombajárást. Átiratát a tanács így fejezi be:

„Az ifjúság neveléséhez először is az isteni félelemnek és szeretetnek — mely forrása és talpköve minden erkölcsnek — felgerjesztése kívántatik; ezen két iudulatra leghathatósabbban a szentmiséknek mindennapi hallgatása által buzdíttatik és serkentetik fel az ifjúság, melytől ha elvonatik és az isteni tiszteletnek és ájtatosságnak gyakorlására a jó és erkölcsös előljárók által példásan nem vezetetik, hideg szívvvel lesz az a hit iránt, — soha abból jó és Istent féltő keresztényt remélni nem lehet, mivel tapasztalásból tudjuk, hogy a mire valaki fiatal és zsenge korában taníttatik és szoktattatik, azt megtartja élete fogyásáig.“ (Vár. lev. 1824—1714 sz.).

8. Fejezet. A templom és plebános dézsmát kap.

Városunknak huszonöt évig (1700—1725) egy talpalatnyi határa sem volt: a város az egyenlő hosszú utcasorok első házával kezdődött és a sor utolsó házánál végződött. De 1725-ben felment dr. Theodorovics Mihály befolyásos főesperesünk Bécsbe és ott az erdélyi udvari kancellariánál elmondotta azt, hogy az eladó kincstár rászedte megszorult apáinkat: mert másoktól az egész szamosújvári uradalomért 50.000 frtot kért, a szamosújvári örményektől pedig ezen uradalom egy nagyon jelentéktelen kis részeért (mely még nem tesz egy négyszög kilométert) 25.000 frtot vett; azért ráadásul szakítson a kancellaria az uradalomnak a kincstár kezén maradt és a város körül közvetlenül elterülő részéből legalább egy kis határt. Ekkor csatoltatott Szamosújvárhoz (= Örményváros) köröskörül az a föld, mely mai napság is városunk szük határát képezi; de egyszersmind kötelességünkké tétetett az, hogy a határ terményéből tizedet (dezsmát) adjunk a templomnak és a plebánosnak. Templomunk kapott háromnegyed részt, míg az egynegyedet plebánosunknak adtuk. A vonatkozó rendelet szó szerint így hangzik: „Quandoquidem Natio Armena Szamosujváriensis hactenus et ab initio suae fundationis semper immunitata fuerit a decimis

fructuum, ex assignato sibi territorio provenientium (az „assignatum territorium“ alatt a „hegy alatt“ levő majorokat kell érteni), hinc inter eandem Nationem hodie amicabiliter conventum est, quatenus deinceps unusquisque concivis (a polgárok közt osztatott ki — használat végett — a határ) decimas praestare teneat, ex quibus tres partes pro Ecclesia, quarta pars vero pro ordinario Parocho seu Plebano cedat. Szamosújvár 9. 7bris J. David Uhlein.“ (Ez egy kincstári tisztviselő).

Íme a derék Theodorovics egy csapással három forrást nyit meg: megszerzi a városnak a nélkülözhetlen határt, és gondoskodik a templom és plebános első jóvelméről.

A határ egyik részét beültették szőlővel (szőlőhegy, hétkereszthege), a másik részét szántó föld gyanánt használták a polgárok, a harmadik a város kaszálóját képezte.

Ebből a dézsmából — 1731-ben Theodorovics és a város között kötött egyesség szerint — kapott a plebános négy részt és három részt az örmény kath. templom: „Anno Domini millesimo septingentesimo trigesimo primo, die decima septima mensis Augusti in congregatione Senatus Oppidi Armenopolitani praesente Reverendo Domino Michaeli Theodorovich Presbitero et Seniore memorati oppidi Catholicae Ecclesiae inter partes solit. eundem Reverendum Dnum Patrem et Senatum conclusum inviolabile ac deinceps semper practisandum hujusmodi est factum:

Quandoquidem Excelsa Camera Aulica Transylvanica Dominis Armenis Territorium ad statum Oppidum pertinens arabile, erga praestandam Fisco Regio decimam donaverit et contulerit, ex speciali tamen gratia Altae fatae Camerae obvenientem decimam Idem Fiscus Regius Zeló erga Dominum Deum moto Ecclesiae Catholicae Oppidi Armenopolitanae concessit . . . Ex decimis quarta pars cedit Domino Plebano, tres autem partes Ecclesiae ad manus curatoris deveniendae et consignandae.“ (Örmény prot. II. köt. 19 lap).

„Adtam a főesperesnek szőlődézmában nyolcz sustákat“ (Dèvi Ávákhjérczhin e [8] szemákh ekiné. L. a tímárok iratai közt 1738. nov. 11.).

A dézsma megszűnt 1782-ben. Ezen időtől fogva valaminth a templom, úgy a papság is dézsmakárpótlást kapott: a templomnak a város lett a kegyúra, a papság pedig fizetést kapott.

9. Fejezet. A plebános és papok fizetése.

Apáink a beköltözés után is még sokáig (1672—1782; 110 évig) a Keleten gyakorolt szokást követték és papjaiknak nem adtak fizetést. Papjaink 1782-ig a misékből, a stolából (keresztelés, esketés és temetés) és a házszentelés jövedelméből éltek. De azért nem láttak szűk napokat, hanem tisztességesen bőségben éltek; mert mind a három forrás: nem csepegett, hanem csorgott. Misérevalót kaptak — eleget. Aztán akárhány völegény volt, ki az eskető pap áldó imáját tiz arannyal jutalmazta. Keresztelés alkalmával is — egyéb ajándékokon kívül — bár két aranyat küldött a tehetős szülő a papnak. De a papság legbővebb jövedelemforrását a házszentelés képezte. Házat szenteltek évenként kétszer: karácson- és húsvétkor. Nem volt ugyan meghatározva a díj, mégis kivétel nélkül mindenki megjutalmazta a pap fáradságát. Hát mit szóljak azon sok ajándékozatról, melyekben templom és papság különböző alkalommal részesült? Haza jött a kereskedő: haszonnal adta volt el marháit; azért itthon első dolga az volt, hogy templomba menjen és megköszönje Istennek a jó sikert, melyből kijutott a plebánosnak is; de kapott a templom is vagy miseruhát, vagy legalább néhány font gyertyát. Ha forgatjuk a timár- és kereskedőtársaság régi, elfakult számadásait, ide vonatkozólag bő adatokra akadunk. Ime egy-kettő:

„Mikor haza jött a főesperes úr, elmentünk hozzája találkozni és vittünk ajándékul négy körmöczi (piros) aranyat, egy szattyánt és adtunk hat misérevalót“ (Jérphor egáv Der-Ávákjérczhê, kénáczhinkh hándêbelu, ná dárinkh báschês „ [4] kermecz h oszki gármir, meg száchtián mē, „ [6] bádárákhí. L. a timárok 1738. évről készített számadásának jún. 13-iki tételét).

„Adtam a lelkiatyának: a káplán úrnak hat aranyat.“ (Dévi Der-horé der-kápellánin véczh oszki. L. a tímárok 1738. nov. 11-én kelt iratát).

„Adtunk a káplán úrnak a mult évben 63 magyar forintot“ (Dévádz e ánczhádz dári der-kápellánin 4q mádsri L. a tímárok 1738. nov. 11-én kelt iratát).

„Küldöttünk a plebános úrnak (Theodovics Mihály) Debreczenből Bécsbe nyolcz köteg szattyánt, mi az előbb küldött négy köteggel tesz 12 köteget.“ (Chérgéczinkh Debreczinen v thuch száchtian kérhárkéli der-horé Bescé, u árács ál chérgileinkh a, ná gáne *dv.* Ugyanott.).

Kivételképen kapott dr. Theodorovics Mihály a város körül szerzett érdemei elismeréseül fizetést is; de ez nem annyira fizetés, mint inkább jutalmazás: „A tanács és város úgy találta, hogy tisztelendő Der-Minász (Theodorovics) plebánosnak adjunk a város pénzéből 175 frt fizetést; ezt három részletben fogja kapni. Ezenkívül karácsonkor és húsvétkor is vegyen a házszentelés díjából 12 frt 50 krt úgy, hogy fizetése 200 frtra egészüljön ki.“ (Ászbesz kédáv télnádsé u khághákhé, ov bádvedi Der-Minászin plebánusin dánkh hách *(supu)* khághkhin észtégen 175 fiorin irjék ánkám u báschá árnu donin dunorthnekhin 12 fiorin 50 chácsh, u zádgin dumornechin álvé 12 fiorin 50 chácsh, or lémenná 200 fiorinè. Örmény prot. II. köt. 6 l. 1731. ján. 3.). Ez a fizetés csak személyi illeték volt (quo ad personam), mert az utána következő plebános már nem kapta . . .

III. Károly által a szamosújvári dominium inscriptionalis összegéből (100.000 frt) kiszakított és örmény püspöki asztalra szánt 12.000 frtnak (mely 5^o/_o mellett a communitas kezénél hagyatott) 600 frt évi kamatjából kapott Theodorovics évenként haláláig (1760) 500 frtot, a 100 frtot pedig a segédlelkészek kapták. De mikor hozzákezdettek a nagytemplom építéséhez (1748) ezt a 100 frot, Theodorovics halála után pedig az egész évi kamatot (600 frt) az építésre fordították.

Városunknak 1775. júl. 15-én tartott ülése ezeket mondja: „Parochi et Parochiae per totam Transilvaniam

beneficiis provisi sunt, unde vivere possint, nostri autem nec unius oboli beneficio gaudent.“

Ugyanazon évről vezetett jegyzőkönyvünk még ezt is mondja: „Proventus annuos Parochus, alique ministri et coadjutores nullos penitus habent, solum modo ex stipendio sacror. et ex stola vivunt.“

Azért a püspök 1779-ben ezt írta a városnak: „Se Parochum (Jakabfi János) non confirmaturum, nisi domus aedificetur Parochialis et annum aliquod designetur salarium.“ Mire a város ezt felelte: „Domum Parochialem propter sumptus in duo imperfecte haerentia in gremio oppidi Templam necessarios et summos erigi pro nunc non posse, prius quam alterum saltem eorundem templorum extruatur; salarium autem in illa quantitate, quam Elisabethopolitani solvunt, annuatim designandum et solvendum.“ 1782-ben a város a clerus-sal a következő megállapodásra jutott:

1. Ezután 6 káplánt (segédlelkész = cooperator), tart a város. 2. A plebános és 6 káplánnak 1050 frt fizetést ígér úgy azonban, hogy házszentelés vagy kereszteselés alkalmával a pap tiszteletdíjt ne vegyen (ámenevin ikhmé táksá gám honorarium cshi árvi sub quounque titulo). 3. Az 1050 frtból a plebános kiszakítván a maga illetékét („honorifice excindat ánelov éz competentían“) a többi a káplánok magok között egyenlően osszák fel („capellannéré aequaliter ex supernatanti participat éllán“). Vár. lev. 1782—209 sz.)

1784-ben adott a város a maga pénztárából a plebánosnak 150 frtot; a stola-jövedelem volt 500 frt $4\frac{1}{2}$ kr. A két kántor kapott a várostól 145 frt 50 krt és 36 véka buzát. A „stolaris“ jövedelmekhez tartóztak a kereszteselési, esketési és temetési illetékek. (Caeterum tam hos, quam fixos stolaris 500 fl. $4\frac{1}{2}$ xr. constituentes Rev. Dom. Parochus cum suis sex capellanis aequaliter dividit. Duo cantores occasione copulationis et baptizmi suas taxas praeter memoratum fixum, percipiunt.“ (Vár. lev. 1784.—125. sz.)

1815-ben a plebános fizetése 450 frt, a hat segédlelkészé 600 frt. (Vár. lev. 1815—1752 sz.)

A közgyűlés a papság fizetésére nézve ezeket határozta:

1. Hogy az eddigi 1050 Rft rendes fizetés ezutánra is fenmaradjon.

2. A *salariale adjunctum* ezután is adassék.

3. A 12.000 frt kamatjának fele a *clerusnak* adassék, a másik fele a *parochiale* templom építésére forditassék, míg az *tökéletes perfectiora* nem vitetik.

4. *Naturalékban* vagyis *deputatumokban* a *plebánosnak* az eddig volt 4 boglya széna és 4 öl tüzfán kívül még két öl fa és 24 véka buza; a *curatus* káplányoknak esztendőnként egynek-egynek 2 hosszú ölfá és 12 véka buza. (Vár. lev. 1820—1571 sz.).

„Igen érzékeny örömmel — így ír báró Szepesy Ignác püspök a tanácsnak — és szíves köszönettel vettem a tekintetes nemes magistratusnak és választott hites közönségnek a helybeli papsággal kötött és jóváhagyás végett hozzám küldött azon egyezését, melyben a papság élleme öregbítetteti és az 12000 frtok interesének fele a *Clerus* számára, fele pedig a templom szükségeire fordittatni rendeltetett.“ 1820 aug. 21. (Vár. lev. 1820—1655 sz.).

Ugyanezen püspöki irat ezeket is mondja: „A szent célokra rendelt fundatiók pontosabb gondviselése iránt is kiadtam a mai napon a szükséges rendeléseket, a helybeli papságnak köteleességévé tevén, hogy a maga kebeléből egyet azok gondviselésére kinevezzen, a ki is esztendőnként az *esperesi* széken, a hová a főbíró úr és az *ecclesia curatora* is meg fognak hivatni, számolni és minden előforduló nehézségre megfelelni tartozik, annak utánna pedig bővebb megvizsgálás végett az ő számadása előmbe felküldessék.“

Jelenleg (1900 év) a *plebános* fizetése a városi pénztárból 1100 frt és a három *kápláné* a 400 frt.

10. Fejezet. *Parochialis ház.*

A jegyzőkönyvekben van ugyan nem egy helyütt említés téve *plebánosi lakról* („*domus parochialis*“ L. a *Theodorovics* és *boncznyiresi Kapitány Ilyés* közt fölmerült kellemetlen esetről 1729. márcz. 7-én felvett jegyzőkönyvet);

de azért plebánosainknak 1782-ig nem volt szabad szállásuk; mert az a ház, melyben a plebános lakott ugyan „parochialis“ háznak neveztetetett (mert abban lakott a parochus), de nem volt plebánosi lakház, hanem a plebánosnak saját vagy bérelt háza volt.

1741. márcz. 28-án „Simai Gergely és Lukács uraimék ő kegyelmek, mint üdvezült Simai Salamon uram fundatiojának patronussi, megengedték, hogy tisztelendő Pater Theodorovics Mihály uram azon említett Salamon uram fundatioházában usque ad Pascha 1742 inturbate meglakni. (L. Örmény prot. II. köt. 280 lap).

Végre 1779-ben a püspök azt írta a városnak, hogy a megválasztott plebánost (Jakabfi János) addig nem erősíti meg, míg a város nem épít plebánosi lakot („nisi domus aedificetur Parochialis“) és a plebánosnak évi fizetést nem határoz.

A város mindkét feltételnek eleget tett; nem épített ugyan új plebánosi lakot, hanem megvette azt a kész alkalmas épületet, melyben lakik mai napság is — a plebános . . .

XII Czikkely.

Városunk plebánosai.

I. Fejezet. Budákovics Lázár.

Kevés városnak adott a Gondviselés olyan nagytudományú, tekintélyes, eszes, példás erkölcsű plebánosokat, mint a milyenek Szamosújvár város lelki kormányzatát vezették.

Érdemes plebánosaink sorát Budákovics Lázár (*Λαζαρος Βουδαχβαν*: Gházár Budáchján) nyitja meg. Előbb a gyulaféhevári örményeknek volt papja; de ezek jobbára papjokkal együtt Szamosújvárra költöznek, hol a számosújvári örmények Budákovicsot plebánosuknak választják.

Az „Örmény protocollum“ (I. köt. 32 l.) ezt mondja: „Kelt levelem Szamosújvártt (Gerlá) 1716. áug. 10-én (Budákovics) Lázár esperessége (*πρωτοπρεσβυτεριου Σπ-Λαζαρηβαν*: kháhánájutheán Der-Gházárin) és gazdag (Jakabfi) Kristóf birósága idejében. Ugyanez a „protocollum“ még tesz egy

helyütt említést Budákovicseről . . . „Vettünk kölcsön Lázár paptól 30 magyar frtot.“ (Örm. prot. I. köt. LIV. l. 1717 év).

Budákovics nemcsak szamosújvári plebános, hanem püspöki helyettes és az erdélyi összes örmények főesperese volt („Erat id temporis [1716] Vicarius et Archidiaconus omnium per Transilvaniam Armenorum Lazarus Budákovics Parochus Armenopolitanus.“ L. Lukácsi, Historia Armenorum Transilvaniae, 75 l.).

És hogy Budákovics tényleg a többi örmény parochiákat is kormányozta, világosan látszik magának Budákovicsnak ezen szavaiból: „Ego Lazarus Budákovics Archidiaconus et Vicarius Armenorum Transilvaniae ratihabeo et confirmo quaecunque in hoc scripto continentur, et quicquid Armenopolitani, Elisabethopolitani, Gyergyoenses, ceterique Albae Carolinae congregati decreverunt . . .“ (L. Lukácsi, Historia Armenorum Transilvaniae 77 lap).

1721-ben nyugalmába teszik; plebánosi székét Theodorovics Mihály foglalja el.

2. Fejezet. Theodorovics Mihály.

Theodorovics Mihály (Todorovics, *Տը-Միսուս Թորոսովիւն*: Der-Minász Thoroszján) 1690-ben született (Szamosújvárt a törvényszék előtt tanúságtétel alkalmával ő maga úgy nyilatkozott 1735-ben, hogy „45 éves;“ tehát születésének éve 1690). 1721-ben mint plebános fordul elő. (L. ezen munka 152 lapját).

Második plebánosunk is nemcsak az erdélyi örmények főesperese, hanem püspöki helyettes is; 1726-ban egy hivatalos iratot így irt alá: „Ego Michael Thodorovics plebanus Szamosújváriensis ac Archidiaconus Armenorum“ (Vár. lev. 1726 év). Később a „Propaganda“ még az „apostoli főjegyzői“ czímmel is kitüntette. 1735-ben egy bizonyítványon ezt az aláírást találtam: „Theodorovics Michael protonotarius et plebanus Armenopolitanus.“ (Vár. lev. 1735). Placsintár Bogdán latin nyelvű kérelmének, mit az „Inclytum supremum Tricesimale officium“-hoz (harminczad-hivatal) intézett hátiratán (rubrum)

ez olvasható: „Reverendissimo Domino Michaëli Thodorovics Prothonotario Apostolico et Armenor. Ecclesiar. per Principat. Transilvaniae Vicario Perrenali, nec non Plebano Armenopolitano, ubique zelantissimo et in Christo Patr. colendissimo.“



Kisebb közlemények.

Klapka emlékiratai Czetz tábornok egyéniségéről némi tájékoztatást nyújtanak a következő sorokban: Nem mulaszthatom el ez alkalommal régi jó bajtársam és barátom, Czetz tábornok iránti hálás megemlékezésemnek kifejezést adni, a miért utánam Konstantinápolyba jöve, e munkámban is kitünő segítségemre volt alapos tudományával. Czetz a bécsűjhelyi katonai akadémiában nyerte kiképeztetését, később az osztrák sereg táborkarában szolgált, s 1848-ban az erdélyi hadsereghez került, hol az öreg Bem táborkarának főnöke lett. Bem fényes sikereinek nagy részét táborkari főnöke mélyrelátó s helyes intézkedéseinek köszönheté. — Czetz csak rövid ideig maradt Konstantinápolyban. Törekvéseink eredménytelenségét előrelátván, már a tél folyamán visszatért nyugoti Európába, hol egy kreol nővel, az argentinai köztársaság egykori diktátorának, Rosas tábornok unokahúgával házasságra lépett, s nejével utóbb a La Plata folyam partján boldog otthonra talált. Sok éven át élt itt polgári mérnökként s úgy látszik nem csalódott reményeiben!

Kolozsvár város multja, jelene és jövője czimén, az „Erdélyi Muzeum“-nak 1872-ben tartott nyilvános gyűlésén Galgóczy Károly (a magyar tud. akadémia levelező tagja), a város jövő fejlődési irányát érintőleg, így szólott: — Az én nézetem szerint, miután azon vonz-erő, mely Kolozsvárt egész Erdély központjává tette, megszűnt: e város jövő hivatása az, hogy saját vidékének igyekezzék minden tekintetben és minden érdeket kielégítő központja lenni, — az így hozzácsatolt vidéket minél szélesebbre terjesztvén, s az ezen körben nagygyá fejlődhetésre nézve az ez irányban még mindig kezei közt levő előnyt mások által elragadtatni ne engedje. Annnyival fontosabb s nehezebb feladat vár e tény körül reánk — mondja továbbá az értekező — mert tagadhatatlan, hogy Kolozsvár állása ez irányban nem mondható éppen szerencsésnek... Több szomszéd község áll

közeliinkben, melyek saját viszonyaik által segíelyezve, — vidékeiken, központiságunk gyengítésére szolgáló, versenytársakul tekinthetők Ezek közt különös megemlést érdemelnek: Torda, Szamosújvár, Deés és Bánffi-Hunyad. Ezek irányában vasuti közlekedésünk is olyan, mely inkább gyengítésünknek, mint erősítésünknek kedvez!

Irodalom és művészet.

A keresztény archeologia művelőinek második nemzetközi kongresszusa Romában általános érdeklődés mellett tartott meg. Jelen volt: 13 biboros, a Szentszéknél akkreditált számos diplomata (ezek között Reveitera gróf, osztrák és magyar nagykövet), továbbá a püspökök és praelatusok, nagyszámú szaktudós és kongresszusi tag, azonkívül sok meghívott vendég. Parocchi bibornok (kiről azt mondják hogy „papabilis” vagyis pápajelölt) latinul üdvözölte a kongresszus tagjait és kifejezte Leo pápa Ó Szentségének jó kívánóságát a tanácskozások sikerére. A számos üdvözlő nyilatkozat felolvasása után közfelkiáltással elhatározták, hogy a Szentatjának köszönő és hódoló táviratot küldenek a kongresszus részéről.

Az erdélyi egyházmegye. Ismeretes az erdélyi egyházmegyének siralmas helyzete 1556—1690-ig. Bornemissza Pál püspök elűzése után több mint 150 éven át főpásztor nélkül levő egyházmegye katolikusainak élete a protestánsok morzsáin csupa kegyelemből élt. A papság üldözve uton-utfélen, a világi urak kizárva a közügyekből és befolyásosabb állásokból. Végre a Lipót-féle hitlevélben 1690-ben vallás-szabadságot nyernek, de csak papiron. Az 1793-ban kiadott pót-hitlevél kilátásba helyezi egy apostoli helynök kinevezését. Lipót 1696-ban Ilyés Andrást valóságos püspöknek küldi le Erdélybe, de a protestáns főkormányzók 1697-ben száműzi, mivel a póthitlevélben csak vicariusról van említés téve. („Alkotmány” 1899. 259 szám).

Közgazdasági élet.

A fegyencz-ipar. A múlt évben Kolozsvárt tartott országos ipartestületi kongresszus kérvényt intézett a kormányhoz, hogy a rab-ipart, mely a kisiparosok boldogulását érzékenyen hátráltatja, szüntesse meg. Dr. Plósz Sándor az igazságügyi miniszter, mint a „Keleti Értesítő” jelenti, az ipartestület e kérvényére közelebből küldötte meg a választ az elnökségnek. Az igazságügyi miniszter kifejti válaszában, hogy a kormány sok tekintetben méltányosnak találja a szabadiparnak, névszerint a kisiparosoknak panaszát a rab-ipar versenye ellenében. De mindazáltal a fegyencz ipart csakis fokozatosan tartja megszün-

tethetőnek. A kormány tekintetbe veszi azt, hogy a rab-ipar leginkább a ruházati kisiparágak üzőit, (u. m. a szabót, cipészt, eszmadiát, kalapost, stb.) károsítja meg. Éppen azért az igazságügyi miniszter egyetértve a kereskedelmi miniszterrel, újabb kísérletet fog tenni, hogy a rabokat olyan munkával foglalkoztassa, a melynek a kisipar versenyére nincs káros hatása és pedig: kosárfonó és szövészeti műhelyt rendezett be újabban a fegyházakban és börtönökben. Az igazságügyminiszter végül megjegyzi, hogy ha kísérletei beválnak, úgy a kormány sem zárkozik el attól, hogy a kisiparosokat sújtó rab-ipart fokozatosan beszűntesse és oly iparágakkal pótolja ezek helyét, melyek a kisiparosoknak nem ártnak.

Hazánk bor-behozatali kereskedelme. A „Budapesti Hírlap” érdekes statisztikai adatokat közöl a magyarországi bor-importnak f. é. márczius havi forgalmáról. E hónapban ugyanis 82.762 mm. bor érkezett a magyar tengerpart fiumei kikötőjébe; melyből az olasz borokra 63.196 mm. esett. Osztrák bor tengeren (Dalmácia, Isztria és Triesztből) összesen 19.279 mm. érkezett. Ezenkívül behoztattak még a magyar-horvát kikötőkből 74, a francia kikötőkből 42, Görögországból 143 és Számosz-szigetéről: 28 mm. bor-szállítmányok.

Mi ujság az örmény világban?

Pusztító földrengés. A folyó év július 12-én, mint Tiflisből írják, földrengés volt a Kars-kerületben, s ennek következtében öt község elpusztult. A Kagismán szomszédságában több templom és ház összedől; hat ember meghalt, kilencz megsebesült. A földrengés időszakonként többször ismétlődött.

Ellenségeskedés. Urfában, az egyetlen nagyobb központban, a törökök és örmények között még ma is dúl az 1894—1895-ik évi ellenségeskedés. És ebben az ottani hatóságok sem egészen ártatlanok. Ugyanis ottan ismételt zavargások voltak az igazságtalan adókvetés miatt. Az örmények, kik szám szerint kevesen vannak ugyan, de jó anyagi helyzetben, az új adók fizetését megtagadták, mert azokat túlmagosaknak tartják; a mohemedánok pedig, a kik jobbára igen szegények, teljes adómentességet kértek... Ebből aztán véres verekedések támadtak, úgy hogy rendőrségnek, katonaságnak kellett közbelépnie. Urfa már az elmúlt években azzal tüntette ki magát, hogy falai között legborzasztóbb volt a pusztítás, öldöklés. Így hát mindig akad valami, a mi a nyugalom teljes helyreállítását megzavarja...

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.
